

PROSTOR

23 [2015] 2 [50]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
23 [2015] 2 [50]
195-470
7-12 [2015]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

332-343 ZORAN STIPERSKI

PERCEPCIJA MJESTA UGODE
I NEUGODE U PROSTORU GRADA
ZAGREBA

ANKETNO ISTRAŽIVANJE

PRETHODNO PRIOPĆENJE
UDK 303.6:308(497.5 ZAGREB)**19/20"

PERCEPTION OF PLEASURABLE
AND UNPLEASURABLE PLACES
IN ZAGREB CITY

SURVEY RESEARCH

PRELIMINARY COMMUNICATION
UDC 303.6:308(497.5 ZAGREB)**19/20"

Af

- MJESTA UGODE: 1 – ZRINJEVAC, 2 – GORNJI GRAD, 3 – JARUN, 4 – MAKSIMIR, 5 – BUNDEK, 6 – TRG BANA JOSIPA JELACIĆA, 7 – PERIVOJ MAKSIMIR, 8 – TOMISLAVOV TRG, 9 – BOTANIČKI VRT, 10 – TKALČICEVA ULICA, 11 – HRVATSKO NARODNO KAZALIŠTE, 12 – SLJEME, 13 – KAPTOL, 14 – STROSSMAYEROVO ŠETALIŠTE, 15 – TRG MARŠALA TITA, 16 – CVJETNI TRG, 17 – JARUNSKO JEZERO, 18 – ARENA, 19 – SAVSKI NASIP, 20 – TUSKANAC
- MJESTA NEUGODE: 1 – DUBRAVA, 2 – KOZARI BOK, 3 – AUTOBUSNI KOLODVAZ, 4 – JAKUŠEVAC, 5 – ŽITNJAK, 6 – MUZIČKA AKADEMIJA, 7 – SAVSKA, 8 – STADION MAKSIMIR, 9 – GLAVNI KOLODVAZ, 10 – PEŠČENICA, 11 – KVATERNIKOV TRG, 12 – OKRETIŠTE ČRNOMEREC, 13 – OKRETIŠTE SAVSKI MOST, 14 – ČRNOMEREC, 15 – NOVI ZAGREB

Sl. 1. ZAGREBAČKA MJESTA KOJA POKREĆUJU UGODU, ODNOSNO NEUGODU KOD VIŠE OD 5% ISPITANIKA
 FIG. 1. PLEASURABLE AND UNPLEASURABLE PLACES IN ZAGREB (BY MORE THAN 5% OF RESPONDENTS)

ZORAN STIPERSKI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
 PRIRODOSLOVNO-MATEMATIČKI FAKULTET, GEOGRAFSKI ODSJEK
 HR – 10000 ZAGREB, MARULIČEV TRG 19
 zstiper@geog.pmf.hr

PRETHODNO PRIOPCENJE

UDK 303.6:308(497.5 ZAGREB)"19/20"

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.02. – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE

INTERDISCIPLINARNA PODRUČJA ZNANOSTI / GEOGRAFIJA

8.02.02. – DRUŠTVENA GEOGRAFIJA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 13. 10. 2015. / 7. 12. 2015.

UNIVERSITY OF ZAGREB
 FACULTY OF SCIENCE, DEPARTMENT OF GEOGRAPHY
 HR – 10000 ZAGREB, 19 MARULIC SQUARE
 zstiper@geog.pmf.hr

PRELIMINARY COMMUNICATION

UDC 303.6:308(497.5 ZAGREB)"19/20"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.02. – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

INTERDISCIPLINARY FIELDS OF SCIENCE / GEOGRAPHY

8.02.02. – SOCIAL GEOGRAPHY

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 13. 10. 2015. / 7. 12. 2015.

PERCEPCIJA MJESTA UGODE I NEUGODE U PROSTORU GRADA ZAGREBA ANKETNO ISTRAŽIVANJE

PERCEPTION OF PLEASURABLE AND UNPLEASURABLE PLACES IN ZAGREB CITY SURVEY RESEARCH

MJESTA NEUGODE
 MJESTA UGODE
 URBANA ODBOJNOST
 URBANA PRIVLAČNOST
 ZAGREB

UNPLEASURABLE PLACES
 PLEASURABLE PLACES
 URBAN REPULSION
 URBAN ATTRACTIVENESS
 ZAGREB

Anketnim istraživanjem utvrdili su se dijelovi Zagreba koji su doživljeni kao mjesta ugone, odnosno mjesta neugode. Istraživanje je provedeno 2015. godine i uspoređeno je s istovjetnim istraživanjem iz 1996./1997. godine. Gledajući strukturno, prostorna velika zelena područja, gradski trgovi Donjega grada i Gornji grad doživljeni su kao mjesta ugone kod većine ispitanika, dok neke gradske četvrti i prometni terminali kao mjesta neugode.

A survey research has identified the parts of Zagreb that are experienced as either pleasurable or unpleasurable. The survey was conducted in 2015 and compared to the same type of survey made in 1996/97. The results indicate that some areas, especially the vast green spaces, the squares in the Lower Town, and the Upper Town were found pleasurable by most respondents, while some city areas and traffic corridors were found unpleasurable.

UVOD

INTRODUCTION

Ljudi na različite načine dozivljavaju gradove, odnosno određene elemente grada poput gradske četvrti, trga, ulice, zgrade, perivoja, kolodvora ili trgovačkog centra. Na nekim se mjestima ljudi osjećaju ugodno i za ta bi mjesta željeli da uvijek ostanu ista. U takvim ugodnim prostorima želi se boraviti i uobičajeno je da se u njima češće provodi vrijeme. Pitanje izazivanja ugone ili neugode gradskih mjesta usko je povezano sa samim identitetom. Niz mjesta koja izazivaju ugodu postaju dio identiteta grada. Vrlo je visoka razina osjetljivosti kod većine stanovnika za izmjene dijelova grada koji izazivaju ugodu. Za mjesta koja većinom izazivaju neugodu ljudi češće priželjkuju njihove izmjene. Ako mogu, rado ih zaobilaze. Nažalost, mnogi žive ili rade u gradskim četvrtima, ulicama ili zgradama koje su im odbojne. Popis i struktura najprivlačnijih i najmanje privlačnih mjesta u gradu govore mnogo o stanovnicima. Razina privlačnosti pojedinih mjesta u gradu pobuđuje pozornost pri izradi urbanih planova te, općenito, razvojnih i strateških gradskih planova.

Utvrđivanje mjesta koja u sugrađanima pobuđuju ugodu može biti važno i sa stajališta lokalne ekonomije, kao što je vidljivo na primjeru grada Manteo u Sjevernoj Karolini u SAD-u.¹ U razvojnim je planovima odlučeno kako se ta mjesta – određene zgrade, ulice, trgovi, pogledi – moraju sačuvati radi očuvanja identiteta grada i ugodnosti življenja u

njemu. Čuvanje identiteta bilo je u Manteo od ključne važnosti za planirani gospodarski razvoj jer su željeli sačuvati identitet grada i ugodnost življenja uz prihvaćanje mogućnosti malo slabijega gospodarskog razvoja u odnosu na gubljenje identiteta i ljepote življenja za predviđeni nešto viši gospodarski razvoj. Prema opsežnom istraživanju, koristeći brojne brojčane podatke izveo se zaključak kako gradovi s visokom kvalitetom života istovremeno imaju razmjerno nisku kvalitetu poslovnog okruženja, i obrnuto.² Ključni je razlog pitanje cijene stanova i kuća, jer atraktivni gradovi za razvijanje poslova privlače radnu snagu iz raznih dijelova SAD-a i time dižu cijenu nekretnina.³ Različitim se društvenim, kulturološkim, okolišnim, tehnološkim, estetskim i drugim elementima mjeri kvaliteta jednoga grada, ali glavni pokazatelji estetske kvalitete grada jesu arhitektura, parkovi i gradsko naslijeđe.⁴

Turbulentna politička, društvena i kulturna vremena možda se najocitije isčitavaju u 'slici grada'.⁵ Identitet je proces stvaranja i razvoja te je stalno izložen reidentifikaciji. Javni prostor grada jest svojevrsan proizvod 'države' i društva u cjelini. Gradski trgovi u povijesnome središnjem dijelu grada postaju mapa vrlo složenih značenja.⁶ Identitet grada vidljiv je i kroz gradske toponime. Imena ulica, trgova, parkova i prolaza pružaju pogled u zajednicu i njezino objašnjavanje svoje prošlosti, određujući se prema pojedincima, ustanovama i događajima. Ulična su nazivlja panteon društvenih vrijednosti. Promjene ukazuju na kretanja, ciljeve i težnje društva. Od brojnih gradskih elemenata – trg, ulica, perivoj – upravo prostrani gradski perivoji imat će središnju funkciju u društvenom samoodređivanju⁷ u gradu 21. stoljeća. Prema ispitanicima, u Bostonu je utvrđeno strukturiranim intervjuima kako nema dovoljno slobodnih, zelenih površina za rekreaciju.⁸ Otvoreni gradski prostori prijemu su za razne ideje koje proizlaze iz kulturoloških različitosti kao posljedica susreta brojnih stranaca. Gledajući više povijesno, središnji je trg srce grada sa scenom koja predstavlja gradsku kulturu, umjetnost, slijed stilova i konceptata.⁹ U odre-

1 HESTER, 1996.

2 GABRIEL, ROSENTHAL, 2003: 438

3 GABRIEL, ROSENTHAL, 2003: 443

4 FLORIDA, 2002: 215, 252, 255-258, 331-334

5 PODNAR, 2009: 369

6 STIPERSKI, i sur., 2011: 181

7 THOMPSON, 2002: 71

8 LINČ [LYNCH], 1974: 23

9 BASHOVA, SHTEFANTSOVA, 2013: 239

10 LINČ [LYNCH], 1974: 33-34

11 LINČ [LYNCH], 1974: 41-42, 50-51, 56

12 ŽUNIC, MATUHINA, 2012: 100

13 VAN DUREN, 1992.

14 LENZOLZER, VAN DER WULP, 2010: 375

divanju vizualne strukture Jersey Cityja ispitani su navodili da je grad presijecan autocestama i da nema prostranije područje s markantnim elementima gradske strukture.¹⁰ U tome smislu Jersey City nema ni izražen vlastiti identitet. U Los Angelesu, iako postoji jasno određen *down-town* odnosno gradsko središte, zbog raširenoga automobilskeg prometa, prostorne raspršenosti funkcija i rijetkog posjećivanja trgovina u središtu grada – središte grada postaje fluidno s nedovoljno izraženim mogućnostima zapažanja od strane građana grada.¹¹ Zagrebački povijesni trgovi, osobito trgovi u sustavu 'Zelene potkove', najvrjedniji su javni prostori u urbanoj tkivu grada zbog oblikovnih i ambijentalnih odlika.¹² Javni gradski trgovi u nizozemskim gradovima zadobivaju na važnosti zbog toga što stanovništvo sve više vremena provodi na otvorenom.¹³ Na temelju terenskog istraživanja među stanovništvom za mišljenje o tri trga u nizozemskim gradovima Den Haag, Eindhoven i Groningenu, zaključeno je da Nizozemci osjećaju neugodu na prostorima odnosno trgovima koji su previše široki, previše otvoreni i sadrže previše hladnih materijala.¹⁴ Javni prostori grada smatraju se ključnim za izgradnju društva i gradske zajednice, te društvene povezanosti.¹⁵ Istraživanje najprivlačnijih i najneprivlačnijih mjesta provedeno među odraslom populacijom u španjolskom gradu Malagi i talijanskoj Padovi ukazuje kako su najprivlačnija mjesta 'povijesno-kulturna', 'rekreacijska' i 'panoramska', dok su najneprivlačnija 'stambena naselja', osobito radnička, kao i 'administrativno i uslužna mjesta', uključujući autobusne i željezničke kolodvore te poslovne zgrade.¹⁶ U istraživanju kvalitete javnoga prostora u Mexico Cityju u javni su prostor uključeni parkovi, trgovi i šetnice. Analiza pokazuje kako je potrebno da gradska vlada izgradi i poboljša nove i postojeće javne prostore. Autori vide problem Mexico Cityja u njegovu brzom povećanju i nedostatku političke volje gradskih vlasti za stvaranje javnoga prostora.

Karlovački tinejdzeri doživljavaju gradske parkove i rijeke kao najljepša mjesta grada Karlovača.¹⁷ Autori istraživanja smatraju kako se

pri izradi urbanih planova trebaju istražiti i više uzavati potrebe lokalne zajednice. Pojava *bottom-up* i *grassroots* strategija nago-viješta potrebu za ojačavanjem lokalne inicijative u procesu prostornog planiranja.¹⁸ Na primjeru rubne gradske četvrti Kirchsteigfeld u Potsdamu uočeno je da postoji velika razlika u sagledavanju gradskih prostora između kreatora i stanovnika, tako da kreatori vide gradski prostor iz stručne i često apstraktne, konceptualne perspektive, dok stanovnici i drugi korisnici grada ponajviše vide gradski prostor iz perspektive svakodnevnog života.¹⁹ Različito viđenje stručnjaka i laika na primjeru nekoliko novih urbanih interpolacija u Zagrebu ukazuje da su neki vidovi interpolacije bolje prihvaćeni u javnosti negoli kod struke, i obrnuto.²⁰

CILJ ISTRAŽIVANJA I HIPOTEZE

RESEARCH OBJECTIVE AND HYPOTHESES

Glavni cilj istraživanja ovoga rada jest utvrditi mjesta ugone i neugode u Zagrebu, utvrditi njihov položaj, značajke i funkciju. Istraživanje ima nekoliko hipoteza koje su izvedene na temelju pretpostavki proizašlih iz navedenih istraživanja i istraživanja u Zagrebu 1996./1997. godine. Prva je hipoteza da će središte grada i veliki perivoji biti glavna mjesta ugone za ispitanike. Druga je hipoteza da će novoizgrađena naselja i prometni terminali biti glavna mjesta neugode. Treća hipoteza jest da će neke novoizgrađene građevine u središtu grada biti jedno od glavnih mjesta neugode. Četvrta je hipoteza da Zagreb nema prepoznatih vidikovaca. Peta hipoteza jest da će doći do promjena razine ugodnosti pojedinih mjesta u odnosu na istraživanje 1996./1997. godine. Izvjesna pretpostavka kod pete hipoteze bila je smanjenje razine ugodnosti llice i Importanne centra, a da će razina ugodnosti Bundeka biti visoka. Nije bilo jasnog očekivanja o brojnim drugim otvorenim prostorima Zagreba poput Cvjetnoga trga, Tomislavova trga, trgovačkih centara ili savskoga nasipa. Očekivanja su bila da će se sve hipoteze u grubim crtama potvrditi, ali istraživanje je provedeno radi detalja koji bi, zajedno s usporedbom istraživanja iz 1996./1997. trebali dati preciznije odgovore. Istraživanjem su se hipoteze potvrdile i pružilo nekoliko detaljnijih odgovora.

METODA ISTRAŽIVANJA

SURVEY RESEARCH METHOD

Rezultati istraživanja temeljeni su na osnovi anketnog istraživanja među stanovnicima Zagreba. Anketa o mjestima ugone i neugode u Zagrebu provedena je tijekom travnja i svibnja 2015. godine. Istovjetna anketa provedena je i 1996. i 1997. godine²¹, a rezultati su

15 VILLANUEVA, 2015: 929

16 HIDALGO, i sur., 2006: 120

17 ŠAKAJA, VIŠNIC, 2011: 137

18 ŠAKAJA, VIŠNIC, 2011: 133

19 BASTEN, 2004: 97

20 ANDRIJEVIĆ, 2015: 275-297

21 Anketom provedenom tijekom 1996. i 1997. u Zagrebu je ukupno obuhvaćeno 279 ispitanika. Bila su postavljena ista pitanja kao i u anketi iz 2015. Anketni uzorak iz 1996./1997. bio je prigodni. Udjel mlade populacije i studenata bio je iznadprosječan u odnosu na reprezentativni uzorak, ali u nešto manjoj dominaciji nego u uzorku iz 2015. Središte grada kao predio stanovanja bilo je zastupljenije negoli u uzorku 2015., dok su više dominirali ispitanici s istoka, a ne iz zapada grada kao u uzorku 2015.

Tabl. I. STRUKTURA UZORKA ISPITANIKA (N=543)
TABLE I. SAMPLE STRUCTURE OF RESPONDENTS (N=543)

	Relevantne varijable	N	%
1. Spol	Muski	251	46
	Ženski	282	52
	bez odgovora	10	2
2. Dob	19 i manje godina	36	7
	20-29 godina	318	59
	30-39 godina	49	9
	40-49 godina	52	10
	50-59 godina	57	10
	60 i više godina	31	6
	bez odgovora	0	0
3. Izobrazba	OŠ ili manje	15	3
	SSS	328	60
	VŠS	96	18
	VSS-MAG. struke	93	17
	bez odgovora	11	2
4. Radni status	zaposlen	194	36
	nezaposlen	31	6
	umirovljenik	28	5
	učenik-student	278	51
	bez odgovora	12	2
5. Mjesečni prihod	0 kn	183	34
	do 4000 kn	194	36
	4-7000 kn	94	17
	7-10.000 kn	41	8
	10-15.000 kn	12	2
	preko 15.000 kn	5	1
	bez odgovora	14	3
6. Predio stanovanja	Središte grada ^a	32	6
	Sjever ^b	12	2
	Jug ^c	122	22
	Istok ^d	107	20
	Zapad ^e	256	47
	bez odgovora	5	1
7. Mjesto djetinjstva	Zagreb	292	54
	izvan Zagreba	227	42
	bez odgovora	24	4

a Od Britanskog do Kvaternikovog trga, od Gornjeg grada do Glavnog kolodvora

b Sjeverno od središta grada, Podsljeme

c Trnje i Novi Zagreb

d Istočno od središta grada i Držiceve avenije

e Zapadno od središta grada i Savske ceste

objavljeni u znanstvenom časopisu „Prostor”.²² U ovome radu ponajprije se analiziraju rezultati proizašli iz ankete provedene 2015. godine, ali se ti rezultati uspoređuju i s rezultatima ankete iz 1996./1997. godine, pa i s drugim sličnim istraživanjima. Anketiranje je provedeno u cijelome Zagrebu, među raznim dobnim i imovinskim skupinama, ali pretežu studenti i mlade dobne skupine nižih mjesečnih prihoda. Slabije je zastupljena skupina koja živi na sjeveru i u središtu grada, dok stanovnici iz zapadnog dijela prednjače u odnosu na stanovnike s istoka grada. Uzorak ne predstavlja reprezentativnu sliku grada, već je riječ o prigodnom uzorku, pretežito mlade populacije.

U anketi su postavljena samo dva pitanja, ako se izuzmu pitanja o samim ispitanicima poput spola, dobi i sličnog. Ispitanici su kod prvoga pitanja trebali navesti do pet najljepših mjesta gdje se osjećaju ugodno i za koja bi željeli da uvijek ostanu ista. U drugome pitanju trebali su navesti do pet najmanje lijepih mjesta gdje se osjećaju neugodno i za koja bi željeli da se odmah promijene. Odgovori na oba pitanja mogli su se odnositi samo na otvoreni prostor. U ovome istraživanju pojam ‘dijelovi Zagreba’ uključuje sve elemente što stanovnik grada može vidjeti iz ulice, trga ili perivoja. Veličina tih elemenata može se protezati od jednog objekta, preko jedne urbane jedinice poput ulice, trga ili perivoja do čitave gradske četvrti. Tako da su ispitanici mogli navesti bilo koji otvoreni ‘dio Zagreba’ unutar područja Grada Zagreba – od planine hrpta Medvednice i najvišeg vrha Sljemena na sjeveru do posljednjih zgrada Zagreba na jugu, od Sesveta na istoku do Podsuseda na zapadu. Trgovački centri bili su jedini zatvoreni prostor koji su ispitanici mogli navesti, i to zbog svoje djelomične unutrašnje otvorenosti. Oba su pitanja bila otvorenog tipa. Pitanja otvorenog tipa koristilo se zbog potpune slobode iskazivanja i nemogućnosti pretpostavke svih mogućih mjesta ugone i neugode od strane ispitanika. S druge strane, pitanja zatvorenog tipa pojednostavnjuju kasniju analizu, ali često izostave važne moguće odgovore i time suzuju prostor mogućih zaključaka. Ispitanici su trebali navesti do najviše pet mjesta ugone i pet mjesta neugode. Prilikom anketiranja nije se zahtijevalo navođenje svih pet mjesta jer bi svako inzistiranje dovelo do lažnih mjesta.

‘Ugoda’ nastaje iz ljudske težnje za izbjegavanjem boli, patnje i neugode te ostvarenjem zadovoljstva i osjećaja sreće. Prirodna je nakana da bića teže ugodi. Prema suvremenim shvaćanjima ugoda postaje kriterij za određivanje osobne uspješnosti. Rasprostranjeno širenje ugone možemo poistovjetiti s korisnošću jer pridonosi sreći. Pod pojmom ‘mjesta ugone’ podrazumijevaju se mjesta koja

izazivaju u nama ugodu i osjećaj zadovoljstva. Mjesta ugone jesu mjesta gdje se osobe osjećaju ugodno, opušteno, sigurno i pouzdano. Različite osobe vide isto mjesto na različit način, tako da jedno mjesto može pobudivati kod jedne skupine ljudi ugodu, kod druge neugodu, a kod treće ostaje nezamijećeno. Shodno tome, mjestom ugone možemo smatrati ono koje više ljudi navede da im pobuđuje ugodu. Jedno mjesto možemo istovremeno smatrati i mjestom ugone i mjestom neugode, ali takva su mjesta rijetka u jednoj gradu. Pretpostavka je da se na mjesta ugone želimo vraćati i učestalo posjećivati, te ne želimo njihov nestanak i promjenu. Osjećaje ugone pobuđuju posve raznorodne vrste mjesta poput perivoja i trgovačkog centra. Kako su u anketi bila postavljena otvorena pitanja, pojavljivala su se razne vrste mjesta. Jedina je poveznica među njima to što su sva mjesta dio otvorenoga prostora. Mjesta ugone istovremeno su i privlačna mjesta²³ za određene aktivnosti poput izlazaka, odmora, rekreacije ili kupovanja.

Istraživanjem mjesta ugone dotičemo se i pojma kvaliteta grada, što se odnosi ponajprije na kvalitetu života u gradu, ali može se istovremeno odnositi i na estetsku i ekološku, te dijelom i na društvenu, kulturološku i stambenu kvalitetu grada. To se uglavnom ne odnosi na druge oblike kvalitete grada – poput poslovne, tehnološke, industrijske ili prometne kvalitete grada.

Anketnim istraživanjem ukupno su obuhvaćena 543 ispitanika (Tabl. I.). U odgovorima je navedeno ukupno 419 različitih mjesta u Za-

22 STIPERSKI, 1997: 307-320

23 Privlačno mjesto u ovome je smislu ono mjesto koje ne privlači ljude zbog neke nužnosti, već zbog mjesta samog po sebi. Mjesto koje privlači ljude zbog potrebe nije nužno i privlačno mjesto. Naime, zagrebački Autobusni kolodvor privlači ljude zbog njihove potrebe za prijevozom, a budući da kolodvor pobuđuje kod ljudi većinom neugodu, ne smatramo ga privlačnim mjestom.

24 Rezultati iz 2015. u tom se smislu poklapaju s rezultatima istraživanja iz 1996./1997.

25 Gornji grad, perivoj Maksimir, Trg bana Josipa Jelačića, Hrvatsko narodno kazalište i Zrinjevac jesu pet mjesta koja su pobuđivala ugodu kod najviše ispitanika 1996./1997. godine. [STIPERSKI, 1997.]

26 PODNAR, 2009. navodi četiri trga – Trg bana Josipa Jelačića, Cvjetni trg, Trg sv. Marka i Kaptolski trg – kao važan dio identitetskog sustava Zagreba. U ovome istraživanju sva su četiri trga mjesta ugone, iako Zrinjevac uvjerljivo kod najvećeg broja ispitanika pobuđuje ugodu.

27 Prema istraživanju: HIDALGO, i sur., 2006., na primjeru Malage i Padove, ispitanici su naveli kao najprivlačnija kulturno-povijesna mjesta (48% ispitanika), rekreacijska mjesta (33%), mjesta panoramskih pogleda (12%) i stambena naselja (3%).

28 ANDRIJEVIĆ, 2015., u doktorskom radu navodi, prema rezultatima anketnog istraživanja, da su Zrinjevac (za 81% ispitanika), Trg marsala Tita – HNK (54%), Botanički vrt (48%), Tomislavov trg (30%) i Britanski trg (29%) pet najljepših prostora Donjega grada. Rezultati ovoga istraživanja o mjestima ugone u većoj se mjeri poklapaju s rezultatima Andrijevićeva rada o najljepšim gradskim

grebu koja pobuđuju ugodu i/ili neugodu ispitanika. U analizi su izdvojena samo 20 mjesta ugone i 15 mjesta neugode. Kriterij izdvajanja spomenutih 35 mjesta bio je učestalost navođenja kod najmanje 5% ispitanika. Drugi korak analize bio je izlučivanje skupina istih značajki, primjerice, trgovci ili gradske četvrti. Skupine su se oblikovale oko nekoliko istaknutih mjesta ugone ili neugode. Primjerice, kako je Gornji grad naveden kao vrlo ugodno mjesto, onda su se skupini 'Gornji grad' pridružila sva mjesta iz Gornjega grada – npr. Strossmayerovo setalište, Trg sv. Marka, zatim Kamenita vrata i drugo, iako su se neka mjesta pojavljivala u manje od 5% slučajeva.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

SURVEY RESULTS

• **Mjesta ugone ili neugode** – Ukupno 35 mjesta češće su se pojavljivala kao mjesta ugone ili neugode za ispitanike. Prostorni raspored pokazuje da se u cijelome Zagrebu nalaze mjesta ugone ili neugode, ali zapadnije od Črnomerca nema nijednog lokaliteta – poput gradske četvrti, trga, ulica, perivoja, građevine, prirodne cjeline – koji pobuđuje kod ispitanika osjećaj ugone ili neugode u više od 5% slučajeva.²⁴ Obično se ljudima za neko mjesto vežu određena sjećanja i razvijaju osjećaji ugone ili neugode zbog dizajnerskih, arhitektonskih ili urbanističkih rješenja, te stila života i raznih događanja. U tome smislu dio grada zapadno od Črnomerca nije ni po čemu poseban ili dojmljiv pa pretpostavljamo da taj dio grada skromno sudjeluje

prostorima Donjega grada. Jedino je primjetnije odstupanje kod Britanskog trga, koji kod 1% ispitanika pobuđuje ugodu, dok ih 30% ispitanika ubraja među najljepše urbane prostore Donjega grada. Zrinjevac je za 81% ispitanika jedan od najljepših urbanih prostora Donjega grada, iako se posjećuje znatno rjeđe (34%) nego Trg bana Josipa Jelačića (72%) i Cvjetni trg (67%).

²⁹ ANDRIJEVIĆ, 2015., u doktorskom radu navodi kako ispitanici smatraju da je Hrvatsko narodno kazalište najvažniji gradski simbol na prostoru Donjega grada. HNK je najvažniji gradski simbol u Donjem gradu za 47% ispitanika, a drugi po važnosti simbol jest Hrvatska narodna banka za 33% ispitanika. Muzej Mimara nije ponuden u anketnom istraživanju Andrijevića.

³⁰ U Andrijevićevu doktorskom radu navodi se kako ispitanici razmjerno rijetko (uglavnom ispod 10%) smatraju ulice Donjega grada najljepšim gradskim prostorom. Primjerice, Stara Vlaska je najljepša ulica za 21%, dok je najljepši gradski prostor Donjega grada Zrinjevac za 81% ispitanika. S druge strane, Ilica od Trga bana Josipa Jelačića do Britanskog trga ulazi u najljepši gradski prostor za 15%, Bogovićeve ulica za 7%, Frankopanska ulica za 3%, a Vlaska ulica za 0% ispitanika.

³¹ TYRVÄINEN, i sur., 2007., navode na primjeru istocnoga dijela Helsinkija kako više od 80% ispitanika smatra da zelene površine značajno pridonose kvaliteti okoliša. Stanovnici naselja na istoku Helsinkija također smatraju da najomiljenija mjesta unutar njihove gradske četvrti jesu neka od tri prirodne cjeline. Kada daju značajke najomiljenijega mjesta, tada navode mirnocu, osjećaj sume i prirode, te mogućnosti vježbanja i otvorenost.

u oblikovanju gradskog identiteta. Prvih deset mjesta koja najčešće izazivaju ugodu navedena su 1426 puta, dok mjesta koja izazivaju neugodu 650 puta. To govori da se s vodećim mjestima ugone ispitanici znatno više slažu, dok su u slučaju neugode odgovori raspršeniji.

• **Mjesta ugone** – Zrinjevac, Gornji grad, Jarun, Maksimir i Bundek²⁵ jesu pet mjesta koja pobuđuju ugodu kod najviše ispitanika. Slijede Trg bana Josipa Jelačića, perivoj Maksimir, Tomislavov trg, Botanički vrt i Tkalciceva ulica. Rezultati ankete ukazuju da najviše ugone Zagrepčanima pobuđuju trgovci u središnjem dijelu grada (Zrinjevac, Trg bana Josipa Jelačića i Tomislavov trg)²⁶, prostrani perivoji (Maksimir, Jarun i Bundek), povijesna jezgra (Gornji grad) i šetnica (Tkalciceva ulica). Od 20 mjesta ugone u strogome središtu grada nalazi se njih 11, a u ostalim dijelovima 9. Glavni razlog privlačnosti dijelova grada izvan strogoga središta jest funkcija sporta, rekreacije i odmora, koji se ostvaruju u prostranim perivojima i prirodi (Sl. 1.).

Kada grupiramo mjesta po prostornim cjelinama ili kategorijama, tada najviše pobuđuju ugodu Donji grad, veliki zeleni perivoji, Gornji grad, prostor oko Gornjega grada i Kaptola, te Kaptol.²⁷ U Donjem gradu najviše ugone pobuđuje nekoliko trgova, Botanički vrt i Hrvatsko narodno kazalište.²⁸ Ipak, uočljive su značajne razlike u učestalosti pojavljivanja pojedinih trgova kao mjesta ugone. Trgovi Donjega grada koji vrlo rijetko izazivaju ugodu jesu Mazuranićev, Rooseveltov, Svačićev, Europski i Britanski trg, dok Strossmayerov i Starčevićev trg nisu izazvali ugodu kod nijednog ispitanika. Upravo je Hrvatsko narodno kazalište zgrada²⁹ koja najviše pobuđuje ugodu od svih zgrada Zagreba. Od zgrada još možemo spomenuti Muzej Mimara, koja pobuđuje manju ugodu kod ispitanika. Ulice Donjega grada pobuđuju razmjerno malu ugodu kod stanovnika, tako da najpoznatija Ilica pobuđuje ugodu kod manje od 2% ispitanika. Vecina ulica uopće nije spomenuta u anketiranju, a samo njih nekoliko pobuđuje (Masarykova, Praška, Stara Vlaska, Frankopanska, Tomičeva, Gajeve, Jurišičeva, Draškovićeve, Varšavska, Teslina, Bogovićeve, Medulićeve) ugodu kod manje od 1% ispitanika.³⁰ Zgrade izgrađene posljednjih nekoliko godina više pobuđuju neugodu negoli ugodu – poput Muzičke akademije i Centra Cvjetnoga.

Ispitanicima su veliki zeleni perivoji podjednako ugodni³¹ kao i trgovci Donjega grada. Tri najprivlačnija prostrana zelena perivoja, ujedno i jedina takve veličine u Zagrebu, jesu perivoj Maksimir sa Zoološkim vrtom, sportsko-rekreativski centar i jezero Jarun te peri-

Tabl. II. ZAGREBAČKA MJESTA KOJA POKREĆUJU UGODU KOD VIŠE OD 5% ISPITANIKA

TABLE II. PLACES IN ZAGREB FOUND PLEASURABLE BY MORE THAN 5% OF THE RESPONDENTS

Sinonimi ugone	Broj pojavljivanja
1. Donji grad	827
Zrinjevac	298
Trg bana Josipa Jelačića	106
Tomislavov trg	93
Cvjetni trg	39
Trg maršala Tita	41
Botanički vrt	73
HNK	52 ^b
Marulićev trg ^a , Zelena potkova, Glavni kolodvor, Donji grad, Ilica, Muzej Mimara, Britanski trg, Hotel Esplanade, Svačićev trg, Europski trg, Muzička akademija, Masarykova, Praska, Stara Vlaska, Frankopanska, Tomiceva, Rooseveltov trg, Centar, Centar Cvjetni (Cvjetni trg), Hotel Dubrovnik, Gajeva, Jurisićeva, Hotel Westin, Hrvatska narodna banka, Draškovićevo, Varšavska, Kazalište Gavella, Teslina, Zeleni val, Bogovićevo, Oktagon, Medulićevo, Mazuranicev trg	
2. Veliki zeleni parkovi i prirodne jedinice	793
Maksimir	159
Park Maksimir	104
Zoološki vrt	11
Jarun	201
Jarunsko jezero	33
Bundek	124
Sljeme	50
Savski nasip	29
Cmrok, Medvednica, Ribnjak, Dubravkin put, Trg dr. Franje Tuđmana ^a , Rokov perivoj, Suma Tuškanac, Sava, Park Mladenača, Dječje igralište uz Bocarski dom, Suma Jelenovac, Park Jelenovac, SRC Svetice, Suma Branovečina	
3. Gornji grad	295
Gornji grad	211
Strossmayerovo šetaliste	42
Trg sv. Marka, Kamenita vrata, Radiceva, Ilirski trg, Kula Lotrščak, Uspinjaca, Mesnica, Katarinin trg	
4. Prostor oko Gornjeg grada i Kaptola, a smješten na obroncima Medvednice	116
Tkalčićeva ulica	57
Dolac, Ribnjak, Dubravkin put, Rokov perivoj, Nova ves, Opatovina, Skalinška, Kaptol centar, Gupeceva zvijezda, Kozarske stube, Dezmanov prolaz, Jurjevsko groblje, Jurjevska	
5. Kaptol	44
6. Arena	30
7. Tuškanac	27

a Mjesta ugone navedena kao odlomak i bez broja pojavljivanja su ona koja su se pojavila kod manje od 5% ispitanika. Mjesta su poredana po učestalosti pojavljivanja tako da se prvo mjesto (Marulićev trg), pojavljuje češće nego posljednja u nizu (Medulićevo ili Mazuranicev trg).

b Naveden je broj ponavljanja samo za mjesta ugone kod 5% i više ispitanika.

c Trg dr. Franje Tuđmana više je zelena površina nego uređeni trg, radi njegove dizajnerske neuredenosti.

voj Bundek.³² Sljedeće Sljeme i Medvednica, te savski nasip. Od manjih zelenih površina možemo još spomenuti kao mjesta ugone za ispitanike – Cmrok i Ribnjak.

Ispitanici su kao mjesto ugone naveli najčešće čitav Gornji grad, dok ostale trgovalne ulice ili zgrade znatno rjeđe. Donekle se posebno navodilo kao mjesto ugone Strossmayerovo šetaliste i Trg sv. Marka. Kao i kod Donjega grada, ispitanici su rijetko navodili ulice ili zgrade kao mjesta ugone. Prostor oko Gornjega grada i Kaptola jest nekompaktan prostor koji okružuje dva zasebna brdašca Gornjega grada i Kaptola. U tome prostoru nema trgova, već ulica, šetnica, staza i manjih zelenih površina. Tkalčićeva ulica, koja se smjestila između Gornjega grada i Kaptola u njihovu podnožju, izaziva najviše ugone među ispitanicima. Ona je šetnica s brojnim kafićima na otvorenom. Uz Cvjetni trg s okolnim ulicama, Tkalčićeva sa susjednom Skalinskom ima najveću koncentraciju kafića s terasama na ulici u cijelome Zagrebu. Od svih ulica u Zagrebu Tkalčićeva ulica pobuđuje uvjerljivo najviše ugone među ispitanicima (Tabl. II.).

Ulice i trgovi koji pobuđuju ugodu datiraju iz doba prije Prvoga svjetskog rata. Iz razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata kod ispitanika pobuđuju ugodu jedino prostrani perivoji i zelene površine poput Jaruna i Bundeka te savskog nasipa. Jedino mjesto što pobuđuje ugodu, a nastalo je u 21. stoljeću, jest trgovački centar Arena. Naselje Tuškanac, kao jedino naselje koje pobuđuje ugodu kod više od 5% ispitanika, nastalo je poslije Prvoga svjetskog rata, a sadašnji izgled dobiva uglavnom nakon Drugoga svjetskog rata.

Prema vrsti i namjeni, većina mjesta koja najčešće pobuđuju ugodu kod ispitanika povezana je sa setnjom, rekreacijom, odmorom ili zabavom. Mjesta povezana s radom, poslovima i stanovanjem uglavnom ne pobuđuju ugodu. Maksimir, Jarun, Bundek, Botanički vrt i savski nasip imaju pretežito funkciju odmora, rekreacije i sporta. Sve više građana provodi vrijeme u središnjem dijelu grada radi šetnje, odmora i boravka u ugostiteljskim objektima, dok se trgovačkoj funkciji smanjuje značenje. Upravo najčešća mjesta ugone za ispitanike jesu u središtu grada – poput Gornjega grada, Tkalčićeva, Cvjetnoga trga, Strossmayerova šetalista, Zrinjevac, Trga bana Josipa Jelačića, Tomislavova trga i Trga maršala Tita – jer su funkcionalno znatno više usmjerena na setnju, zabavu i odmor negoli na kupovanje. Trgovački centar Arena je mjesto gdje prednjači trgovačka funkcija, uz zabavu i druženje, dok funkcija stanovanja prednjači samo na Tuškancu.

Trgovačka funkcija pobuđuje ugodu kod manjih dijela ispitanika. Ilica, koja je do otva-

ranja brojnih trgovačkih centara u raznim dijelovima grada tradicionalno bila glavna trgovačka ulica, pobuđuje ugodu tek kod nešto više od 1% ispitanika. Velik dio kupovanja posljednjih se godina preselio iz središta grada u trgovačke centre. Tako trgovački centar Arena, ali i sa snažnom funkcijom zabave, druženja i provođenja slobodnog vremena, pobuđuje ugodu kod 6% ispitanika. Avenue Mall i City Centar One West pobuđuju ugodu znatno više od Ilice. Ispitanici imaju podijeljeno mišljenje o novim trgovačkim centrima. Trgovački centri pobuđuju ugodu ili neugodu kod 21% ispitanika, odnosno ugodu kod 11%, a neugodu kod 10% ispitanika. Trgovački centri Arena, Avenue Mall i City Centar One West pobuđuju većinom ugodu, a Centar Cvjetni i Importan centar na Glavnom kolodvoru većinom neugodu. Ipak, stanovnicima su novi trgovački centri dojmliiviji, bilo pozitivno ili negativno, negoli stare tradicionalne trgovačke ulice u središtu grada, kojih je dojmliivost ishlapila.

Postoji težnja već duže vrijeme da se središte Zagreba proširi južno od Glavnoga kolodvora na prostor od Trga Stjepana Radića u Trnju do Avenue Malla u Novom Zagrebu, oko avenije Hrvatske bratske zajednice. U tome prostoru nalaze se neke važne zgrade za grad, kao što su gradska uprava, Koncertna dvorana Vatroslav Lisinski, Palaca pravde, Nacionalna i sveučilišna knjižnica te Muzej suvremene umjetnosti. Nažalost, željeznički koridor i Glavni kolodvor predstavljaju važnu prometnu zapreku u stvaranju jedinstvene i dobro povezane gradske cjeline staroga gradskog središta na sjeveru i novijega dijela na jugu. Dio grada od Trga Stjepana Radića do Avenue Malla pobuđuje određenu ugodu ili neugodu tek kod 14% ispitanika, što ostavlja taj dio grada znatno slabije dojmliivo nego susjedni Donji grad. Spomenuti prostor u Trnju i Novom Zagrebu izaziva nešto više neugode (8%) negoli ugone (6% ispitanika). Glavni izvori neugode jesu ruševne zgrade industrijskog naslijeđa u Paromliinskoj ulici i

³² TYRVÄINEN, i sur., 2007., na temelju anketnog istraživanja o kvaliteti zelenih površina provedenog u Helsinkiju navode kako su glavne koristi od gradskih zelenih površina osiguravanje mogućnosti za rekreaciju na otvorenom i pridonosenje ugodnosti gradskog prostora. Sljedeće su koristi poboljšanje zdravlja, smanjenje stresa, omogućavanje boravka u prirodi te poboljšanje i uravnoteženje klimatskih uvjeta.

³³ Ispitanici su fontane u zelenom pojasu između dva smjera avenije Hrvatske bratske zajednice, ispred Nacionalne i sveučilišne knjižnice, najčešće zvali 'Bandičeve' fontane po aktualnom gradonačelniku i zagovaratelju fontana.

³⁴ Dubrava, Novi Zagreb, Cvjetni trg, zgrada Ferimporta na Trgu maršala Tita (na mjestu zgrade Ferimporta izgrađena je Muzička akademija) i Kvaternikov trg bili su najveći sinonimi za neugodu 1996./1997. [STIPERSKI, 1997.]

³⁵ Od ponuđenih gradskih prostora Donjega grada njih je nekoliko najrjeđe navedeno kao najljepši od strane ispitanika. Vlaska, Branimirova trznica i Ilica od Britanskog trga do Ulice Republike Austrije jesu najljepši gradski

Muzej suvremene umjetnosti. 'Bandiceve fontane'³³ pobuđuju podijeljene osjećaje, ali više ugone nego neugode.

• **Mjesta neugode** – Dubrava, Kozari bok, Autobusni kolodvor, Jakuševac i Žitnjak³⁴ jesu pet mjesta koja pobuđuju neugodu kod najviše ispitanika. Slijede zgrada Muzičke akademije, Savska cesta, stadion Maksimir, Glavni kolodvor i Peščenica.³⁵ Najviše neugode kod ispitanika pobuđuju neke gradske četvrti, prometni terminali, nove građevine, odlagalište smeća i industrijska proizvodnja.³⁶ Mjesta neugode nastala su uglavnom nakon Drugoga svjetskog rata. Od 15 mjesta neugode u strogome središtu grada nalazi se samo njih 2, a izvan središta preostalih 13 (Sl. 1.)

Uvjerljivo najčešće pobuđuju neugodu kod ispitanika gradske četvrti. Ispitanici su naveli čak 83 različite gradske četvrti koje im pobuđuju neugodu. Vecina tih naselja pobuđuje neugodu kod manje od 1% ispitanika. Dubrava najviše pobuđuje neugodu od svih mjesta (31% ispitanika), potom slijede Kozari bok (16%), Žitnjak (9%), Peščenica (6%), Črnomerec (6%) i Novi Zagreb (5%). Vecina spomenutih gradskih četvrti – Dubrava, Kozari bok, Žitnjak i Peščenica – nalaze se na istoku Zagreba i izgrađena su nakon Drugoga svjetskog rata. Za Donju Dubravu i Kozari bok uvriježeno je mišljenje kako je riječ o 'divljoj, ne-urbanističkoj' izgradnji naselja. Neki čak misle da Kozari bok ima elementa slama. Na području Žitnjaka niknula je nakon Drugoga svjetskog rata najveća industrijska zona u Hrvatskoj. Žitnjak je danas mješavina aktivne i posnule industrije, skladišta, trgovina, neuređenih zelenih površina i stambenih područja. Pretpostavlja se da dio ispitanika vidi Žitnjak kroz prizmu industrijskog krajolika. Od glavnih gradskih četvrti koja pobuđuju neugodu kod više od 5% ispitanika jedino je Novi Zagreb dominantno izgrađen višekatnicama, dok su ostale gradske četvrti mješavina privatnih kuća i višekatnica. Izgleda da ispitanicima više neugode pobuđuju 'urbanistički neplanirana i divlja' naselja uskih ulica i pri-

prostori Donjega grada za 0% ispitanika, a Jukiceva, Draskovičeva, Gunduličeva, Branimirova ulica od Glavnog kolodvora do Branimirove trznice za 1% ispitanika. Za razliku od spomenutih ulica, najljepši gradski prostor Donjega grada je Zrinjevac za 81% ispitanika. [ANDRIJEVIĆ, 2015.]

³⁶ Prema istraživanju: HIDALGO, i sur., 2006., na primjeru Malage i Padove, ispitanici su naveli kao najneprivlačnija stambena naselja (59% ispitanika), te poslovne zgrade, autobusni i željeznički kolodvor (33%).

³⁷ Rijetka su mjesta koja kod ispitanika izazivaju isključivo ugodu ili neugodu, kao što je u slučaju Zrinjevca, već obično pobuđuju većinom ugodu ili neugodu. Najveća je podijeljenost osjećaja kod Tresnjeveke, Cvjetnog trga i Glavnog kolodvora. Tako gradska četvrt Tresnjevka izaziva kod 67% ispitanika neugodu, a kod 33% ugodu. Glavni kolodvor pobuđuje kod 69% ispitanika neugodu, dok kod 31% ugodu (od onih koji su naveli gradsku četvrt Tresnjevku i Glavni kolodvor kao mjesta ugone ili neugode). Isto tako, Cvjetni trg pobuđuje pretežito ugodu (68%), ali znacajnim dijelom i neugodu (32% ispitanika).

vatnih kuća nego standardni urbanizam naselja višekatnica, učestalo građenih nakon Drugoga svjetskog rata. Kod vrlo maloga broja ispitanika, tek kod njih dvoje-troje, neugodu pobuđuju i naselja koja pobuđuju ugodu kod brojnih ispitanika poput Gornjega grada, Maksimira i Jaruna, ili naselja koja mnogi Zagrepčani smatraju elitnima poput Pantovčaka i Šalate.

Nova zgrada Muzičke akademije na Trgu maršala Tita i nedovršeni stadion Maksimir najviše pobuđuju neugodu kod ispitanika među svim zgradama i građevinama. Nove interpolacije ili preuređenja koja ozbiljnije mijenjaju oblik u Donjem gradu ili poznatije građevine u drugim dijelovima grada često pobuđuju više neugode nego ugone. To se jedino ne odnosi na novouređene perivoje. Podjednaku neugodu ispitanicima pobuđuju nove interpolacije i zgrade poput Muzičke akademije, Centra Cvjetnog i Muzeja suvremene umjetnosti, kao i ruševne zgrade, razrušena cementara u Podsusedu i neizgrađena bolnica u Blatu.

Prometni terminali odnosno izmjene većeg broja putnika pobuđuju neugodu kod 47% ispitanika. Osobito se ističe Autobusni kolodvor, pa potom slijedi Glavni kolodvor te brojna okretista tramvaja i gradskih autobusa.

Savska cesta najviše pobuđuje neugodu kod ispitanika od svih zagrebačkih ulica. Savska je vrlo prometna, a istovremeno ima slab kapacitet protoka. Cesta izgleda arhitektonski nesredeno i zapušteno, s brojnim starim oronulim zgradama, kucercima i ponekom novijom, neprivlačnom interpolacijom, ali i s nekoliko nebodera (Zagrepcanka, Vjesnik, Industrogradnja, HoTo Business Tower) koji predstavljaju važan simbol grada.

Trgovi u središnjem dijelu grada ostavljaju snažniji dojam na ispitanike negoli trgovi lokalnih četvrti. Kvaternikov je trg na istočnom rubu središta grada najviše pobudio neugode kod ispitanika od svih zagrebačkih trgova. Cvjetni trg i Trg bana Josipa Jelačića pobuđuju kod manjega dijela ispitanika neugodu, iako pobuđuju znatno više ugone.³⁷ Stanovnici teško prihvaćaju nova preuređenja u Donjem gradu, tako da je novouređeni Europski trg, nastao na krizanju Stare Vlaske i Cesarčeve, nakon preuređenja ostavio ispitanike prilično ravnodusnim, ali s više osjećaja neugode nego ugone (Tabl. III.).

• **Usporedba rezultata 1996./1997. i 2015.** – Rezultati istraživanja 1996./1997. i 2015. godine poklapaju se u ključnim točkama. Ipak, neki detalji ukazuju na razlike i pretpostavka su određenih pravila. Zrinjevac i Tomislavov trg su mjesta koja pobuđuju ugodu kod zamjetno više ispitanika 2015. godine u odnosu na 1996./1997. Ilica je bila mjesto ugone za 7% ispitanika 1996./1997., a samo

Tabl. III. ZAGREBAČKA MJESTA KOJA POKUĐUJU NEUGODU KOD VIŠE OD 5% ISPITANIKA
TABLE III. PLACES IN ZAGREB FOUND UNPLEASURABLE BY MORE THAN 5% OF THE RESPONDENTS

Sinonimi neugode	Broj pojavljivanja
1. Naselja, gradske četvrti	817
Dubrava	154
Donja Dubrava	12
Gornja Dubrava	2
Kozari bok	89
Žitnjak	51
Peščenica	35
Črnomerec	31
Novi Zagreb	29 ^b
Folnegovicevo naselje ^a , Tresnjevska, Borongaj, Voltino, Vrbik, Jankomir, Zapruđe, Laniste, Sesvete, Precko, Dugave, Jarun, Knežija, Borovje, Vrapce, Savski gaj, Rudeš, Ferensćica, Savica, Gajnice, Kaizerica, Trnje, Sopot, Utrine, Kustosija, Trnsko, Maksimir, Remetinec, Spansko, Podsused, Malesnica, Donji grad, Cvjetno naselje, Sigecica, Dubec, Volovčića, Siget, Travno, Kruge, Pantovčak, Trokut, Srednjaci, Svetice, Brezovica, Klara, Vukomerec, Markusevac, Salata, Stenjevec, Podslije, Gornji grad, Slobostina, Trnovcica, Jelkovec, Staro Trnje, Trnava, Donje Svetice, Resnik, Savica Sanci, Tresnjevska jug, Trnje uz Hrvatsku bratsku zajednicu, Remete, Tresnjevska sjever, Šestine, Ravnice, Struge, Pile, Gračani, Brjeste, Mihaljevac, Lascina, Lucko, Horvati, Sopnica, Planina Donja, Jezdovec	
2. Zgrade, građevine	319
Muzička akademija	45
Stadion Maksimir	42
Zagrebački velesajam, Importanne centar – Glavni kolodvor, Rusevne zgrade, Cementara Podsused, Centar Cvjetni, Neizgrađena bolnica u Blatu, Studentski domovi, Vjesnik, Mamutica, Studentski centar, Arena, Trgovacki centri, Muzej suvremene umjetnosti, 'Rakete' na Vukovarskoj, Ban centar, Neboder na Trgu bana Josipa Jelacića, Dom sportova, Avenue Mall, City Centar One East, Vojarne na krizanju Selske i Illice, Zgrada Nada Dimić u Branimirovoj, Klinički bolnički centar Dubrava, Tvornica Badel u Sesvetama, POS Spansko, Getro, Precko centar, Importanne galerija, City Centar One West, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Point trgovacki centar, Farmaceutsko-biokemijski fakultet, Neboder Cibona, Sveučilišni kampus Borongaj, Mocvara, Euroherc osiguranje, Fakultet elektrotehnike i računarstva, Trgovacki centar Meridijan 16, Vrbani centar, Zagrepčanka, Neboderi u Brace Domany, Neboder na Ljubljani, Crkva sv. Augustina Kazotica u Ivanicgradskoj ulici, Crkva sv. Mati Slobode na Jarunu, Dvorana Cibone, Stadion u Kranjčevičevoj, Kuttija sibića, Zgrada Konzum, bivši Mercator na Zagrebačkoj aveniji, Psihijatrijska bolnica Vrapce, Dječja bolnica u Klaičevoj, KBC Salata, Palaca pravde, Zgrada stare tvornice TDR-a u Klaičevoj, Bivša tvornica Zvijezda, Trgovacki centar Supernova, Mercatone, Vila Rebar, Eurotower, Hotel Panorama, Neboder u Strojarskoj, Ciglan Črnomerec, Zgrada Medike, Bolnice, Kazaliste Tresnja, Hypo centar, Crkva u Vrbanima, Ruzmarinka u Koranskoj ulici, Kaufland, TEŽ	
3. Prometni terminali (kolodvori, okretalista)	255
Autobusni kolodvor	85
Glavni kolodvor	37
Okretiste Črnomerec	32
Okretiste Savski most	32
Okretiste Dubrava, Okretiste Remiza, Ljubljanka, Zapadni kolodvor, Okretista tramvaja, Okretiste Dubec, Ranzirni kolodvor, Okretiste Mihaljevac, Okretiste Precko, Okretiste tramvaja Žitnjak, Okretiste iza Glavnog kolodvora	
4. Ulice	207
Savska	43
Paromlinska, Rotor Savski gaj, Ilica, Branimirova ulica, Heinzelova, Avenija Dubrava, Mesnicka, Ilica iza Britanskog prema zapadu, Tratinska, Vukovarska, petlja na Slavonjskoj aveniji, biciklističke staze, Zvonimirova, Koturaska, Gajeva, Draskoviceva, Zagrebačka avenija, Teslina, Vlaska, Radnicka, Slavonjska avenija, Vodnikovova, Ilica od Kustosije do Vrapca, Konjišćinska, Selska, Jukiceva, Držiceva, Bogoviceva, Krizanje Vukovarske i Držiceve, Vinogradska, Ozaljska, Poslovna zona u Vukovarskoj, Mandalicina, Ante Topica Mimare, Horvacanska, Krapinska, Jurišiceva, Marticeva, Klaičeva, Strojarska, Radiceva, Trnjanska, Buzanova, Varsavska, Opatovina, Petrinjska, Matkovicewa, Nezeceva, Aleja Bolonje, Folnegoviceva, Austrijska, Unska, Veslaska ulica, Zagrebacka, Adžijina, Rockefellerova	
5. Trgovi	108
Kvaternikov trg	33
Cvjetni trg, Trg bana Josipa Jelacića, Europski trg, Trg dr. Franje Tuđmana, Trg marsala Tita, Britanski trg, Trg zrtava fasizma, Tresnjevscki trg, Zelena potkova, Kennedyev trg, Trg sv. Marka, Trg Ivana Kukuljevića, Svačićev trg, Trg Vrapce, Trg Stjepana Radica, Trg bana Jelacića u vrijeme sajмова	
6. Smetlišta	69
Jakusevac	69

a Mjesta neugode navedena kao odlomak i bez broja pojavljivanja su ona koja su se pojavila kod manje od 5% ispitanika. Mjesta su poredana po učestalosti pojavljivanja tako da se prvo naselje (Folnegovicevo naselje) pojavljuje češće nego posljednja u nizu (Jezdovec ili Planina Donja).

b Naveden je broj ponavljanja samo za mjesta neugode kod 5% i više ispitanika.

za 1,5% ispitanika 2015. godine. S druge pak strane, trgovački centar Arena na rubu grada je mjesto ugone za 6% ispitanika 2015. godine. Trgovacki centar Importanne kod Glavnoga kolodvora pobuđivao je ugodu kod 5% ispitanika 1996./1997. godine i bio je tada jedan od spominjanih mjesta ugone u Donjem gradu. Sada (2015.) Importanne centar za 3% ispitanika je mjesto koje pobuđuje neugodu. Gledajući vremenski, privlačnost trgovackih centara je nestalna. Neuređeni i obrasli Bundek od nezamijećenog je mjesta 1996./1997., nakon uredenja u rekreacijski perivoj postao mjesto ugone za 23% ispitanika 2015. godine. Zagrepčani su tijekom vremena prepoznali savski nasip kao rekreacijsko područje i postao je mjesto ugone za 5% ispitanika, prateći uredene perivoje Maksimir, Jarun i Bundek te planinu Medvednicu kao mjesta ugone za više od 5% ispitanika.

Gradske četvrti Dubrava i Novi Zagreb bila su dva mjesta koja su najviše pobuđivala neugodu kod ispitanika 1996./1997. godine. U međuvremenu, do 2015. godine, Dubrava i dalje pobuđuje neugodu kod najviše ispitanika, dok Novi Zagreb sada pobuđuje neugodu kod znatno manjeg dijela ispitanika. Glavno neslaganje s interpolacijama i preuređenjem 1996./1997. godine bilo je zbog tada tek preuređenog Cvjetnoga trga, zgrade Ferimporta na Trgu marsala Tita i neobnovljenoga nebodera na Trgu bana Josipa Jelacića, a s novom zgradom Muzičke akademije i stadionom Maksimir 2015. godine. Osjećaj neugode prema mjestima interpolacija i preuređivanja iskazivalo je znatno više ispitanika 1996./1997. nego 2015. godine. Osjećaj neugode može biti ojačan prometnom frekventnošću na kojoj se nalazi interpolacija i odvija preuređivanje, te stajalištem i pozornošću medija.

ZAKLJUČCI

CONCLUSIONS

Od mjesta koja je Florida³⁸ naveo kao iznimnu estetsku kvalitetu grada ispitanici su izdvojili kao mjesta ugone parkove i gradsko naslijeđe, a manje samu arhitekturu, osobito suvremenu. Mjesta ponajviše povezana s funkci-

³⁸ FLORIDA, 2002: 215, 252, 255-258, 331-334

³⁹ THOMPSON, 2002: 71

⁴⁰ HIDALGO, i sur., 2006: 120

⁴¹ BASHOVA, SHTEFANTSOVA, 2013: 239

⁴² ANDRIJEVIĆ, 2015: 207

⁴³ ANDRIJEVIĆ, 2015: 207

⁴⁴ ANDRIJEVIĆ, 2015.

⁴⁵ ANDRIJEVIĆ, 2015: 207

⁴⁶ ANDRIJEVIĆ, 2015.

jom rekreacije, odmora, setnji i provoda po-
buđivala su najčešće ugodu kod ispitanika u
ovome istraživanju. Ispitanici vide prostrane
gradske perivoje kao mjesta ugode, a upravo
Thompson³⁹ smatra kako će oni imati središ-
nju ulogu u identitetu grada 21. stoljeća. Hi-
dalgo i sur.⁴⁰ su utvrdili 'povijesno-kulturna' i
'rekreacijska' mjesta u Malagi i Padovi kao
najprivlačnija, što se poklapa s iskazivanjem
ispitanika za glavna mjesta ugode u Zagrebu.
Od izgrađenih površina jedino strogo sre-
dište grada (Donji grad) i povijesna jezgra
(Gornji grad) pobuđuju ugodu kod većine is-
pitanika. Ispitanici iskazuju ugodu prema
središnjim trgovima koji, prema istraživanju
Bashove i Shtefantsove⁴¹, predstavljaju srce
grada i gradsku kulturu. U kategoriji trgovi
više ugode pobuđuju uređeni i dobro dizajni-
rani trgovi poput Zrinjevca, Trga bana Josipa
Jelačića i Tomislavova trga. U istraživanju
Andrijevića⁴² Zrinjevac je naveden kao naj-
ljepši trg, što je potvrđeno ovim istraživanji-
ma jer Zrinjevac pobuđuje ugodu kod najviše
ispitanika. S druge pak strane, u Andrijevi-
ćevu⁴³ istraživanju Britanski je trg naveden
kao jedan od najljepših trgova u zagrebač-
kom Donjem gradu, ali taj je trg kod ispitanika
u ovome istraživanju ostao nezamijećen.
To je jedina ozbiljna razlika između istraživa-
nja Andrijevića⁴⁴ i ovoga istraživanja na po-
dručju Donjega grada. Od ulica jedino je Tkal-
čićeva ulica, kao setnica u povijesnoj jezgri
namijenjena odmoru i izlascima, pobudila
ugodu kod nešto više ispitanika. Ispitanici u
Malagi i Padovi naveli su 'panoramska' mje-
sta kao treća najprivlačnija mjesta u gradovi-
ma, ali ispitanici u ovome istraživanju u Za-
grebu nisu zamijetili nijedno 'panoramsko'
mjesto.

Divlje, neplanski i neurbanistički građeni di-
jelovi grada poput Donje Dubrave i Kozari
boka pobuđuju neugode kod više ispitanika
nego urbanistički uređeniji Novi Zagreb. Pro-
metni terminali pobuđuju neugodu kod ispi-
tanika u Zagrebu. Ulice u pravilu ostavljaju
ljude ravnodušnim ili pobuđuju neugodu,
osobito ako u njoj ima više zapuštenih zgrada
i kućeraka, poput Savske ceste. Ulice Donje-
ga grada u istraživanjima Andrijevića⁴⁵ poka-
zale su se znatno manje atraktivnim nego

trgovi. Nove zgrade, interpolacije u Donjem
gradu i preuređenja, koja imaju jednim dije-
lom i elemente preoblikovanja, u pravilu iza-
zivaju neugodu (Muzička akademija) ili, u
najboljem slučaju, neprimjecivanje (Europski
trg). Poznata i nedovršena preuređenja izazi-
vaju neugodu kod priličnog broja ispitanika
(stadion Maksimir). Treba posebno istaknuti
kako se mišljenja o interpolacijama obično
razlikuju između stručnjaka i laika, utvrđena
Andrijevićevim⁴⁶ istraživanjem.

Uspoređujući rezultate istraživanja 1996./
1997. i 2015. godine, možemo zaključiti kako
nema promjena u ključnim točkama, ali iz
nekih razlika mogu se izvesti detaljniji za-
ključci. Otvaranjem posljednjih desetaka godi-
na brojnih trgovačkih centara, uglavnom na
rubu grada, llici je smanjena važnost trgovač-
ke funkcije pa je to vjerojatno razlog zašto
llica 2015. godine pobuđuje ugodu kod znat-
no manje ispitanika nego 1996./1997. Tomi-
slavov trg pobuđuje ugodu kod znatno većeg
dijela ispitanika 2015. nego 1996./1997., iako
se u tom razdoblju nije dogodilo preuređenje
Trga. Razlog je te promjene u organiziranim
događanjima (zimsko klizalište, koncert) po-
sljednjih godina na Tomislavovu trgu, za raz-
liku iz vremena 1996./1997. kada se na Trgu
ništa nije organiziralo. Izvodimo zaključak
kako je, osim izgleda prostora, važan i život u
prostoru, vidljiv kroz formalna i neformalna,
organizirana ili neorganizirana događanja.
Neboder na Trgu bana Josipa Jelačića izazi-
vao je značajnu neugodu kod ispitanika
1996./1997., da bi kod ispitanika 2015. ostao
gotovo nezamijećen. Vjerojatni su razlozi to
što je prošlo dodatnih 18-19 godina i veći je
odmak od njegove izgradnje pa je sve manje
ispitanika koji se sjećaju Trga bana Josipa Je-
lačića bez nebodera. Dodatan je razlog i nje-
gov novi izgled. Četvrta je razlika u istraživa-
njima što savski nasip pobuđuje više ugode
među ispitanicima 2015. nego 1996./1997.
Godinama je savski nasip sve popularniji
među stanovnicima Zagreba i razina njegova
uređenja postupno se popravlja. Zaključuje-
mo kako su ispitanici, uz Medvednicu, izdvo-
jili još jednu veliku prirodnu cjelinu u gradu
Zagrebu.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. ANDRIJEVIĆ, S. (2015.), *Specifični procesi vizualnih promjena urbane strukture Donjeg grada u Zagrebu*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
2. BASHOVA, S.; SHTEFANTSOVA, L. (2013.), *Urbanity and Certainty of Places*, „Vestnik Volgogradskogo Gosudarstvennogo Arhitekturno-Stroitel'nogo Universiteta: Stroitelstvo i Arhitektura”, 32(51), 239-253, Volgograd
3. BASTEN, L. (2004.), *Perceptions of Urban Space in the Periphery: Potsdam's Kirchsteigfeld*, „Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie”, 95 (1): 89-99, Oxford, Malden
4. FLORIDA, R. (2002.), *The rise of the creative class, and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*, Basic Books, New York
5. GABRIEL S.A.; ROSENTHAL, S.S. (2003.), *Quality of the Business Environment Versus Quality of Life: Do Firms and Households Like the Same Cities?*, „The Review of Economics and Statistics”, 86 (1): 438-444, Cambridge, SAD
6. HESTER, R.T. JR. (1996.), *Economic Progress Within Community Preservation, The Case of Manteo, North Carolina, U.S.A.*, „Prostor”, 4 (1 /11/): 7-26, Zagreb
7. HIDALGO, M.C.; BERTO, R.; GALINDO, M.P.; GETREVI, A. (2006.), *Identifying attractive and unattractive urban places: Categories, restorativeness and aesthetic attributes*, „Medio Ambiente y Comportamiento Humano”, 7 (2): 115-133, La Laguna, Tenerife
8. LENZHOLZER, S.; VAN DER WULP, N.Y. (2010.), *Thermal Experience and Perception of the Built Environment in Dutch Urban Squares*, „Journal of Urban Design”, 15 (3): 375-401, London
9. LINČ (LYNCH), K. (1974.), *Slika jednog grada*, Beograd
10. PODNAR, I. (2009.), *Zagrebacki trgovi kao urbani identitetski sustavi*, „Prostor”, 17 (2 /38/): 359-371, Zagreb
11. STIPERSKI, Z. (1997.), *Mjesta u Zagrebu – sinonimi za ugodu i neugodu*, „Prostor”, 5 (2 /14/): 307-320, Zagreb
12. STIPERSKI, Z.; LORBER, L.; HERŠAK, E.; PTAČEK, P.; GÖRKA, Z.; KOŁOŠ, A.; LONCAR, J.; FARIČIĆ, J.; MILIČEVIĆ, M.; VUJAKOVIĆ, A.; HRUSKA, A. (2011.), *Identity through Urban Nomenclature: Eight Central European Cities*, „Geografisk Tidsskrift – Danish Journal of Geography”, 111 (2): 181-194, London
13. ŠAKAJA, L.; VIŠNIĆ, S. (2011.), *Experiencing a Place: Karlovac as an Older Teenagers' Daily Environment*, „Hrvatski geografski glasnik”, 73 (1): 133-148, Zagreb
14. THOMPSON, C.W. (2002.), *Urban open space in the 21st century*, „Landscape and Urban Planning”, 60: 59-72, New York
15. TYRVÄINEN, L.; MÄKINEN, K.; SCHIPPERIJN, J. (2007.), *Tools for mapping social values of urban woodlands and other green areas*, „Landscape and Urban Planning”, 79: 5-19, New York
16. VAN DUREN, A.J. (1992.), *Changes in the attraction of Amsterdam city centre*, „Built Environment”, 18 (2): 123-137, Marcham
17. VILLANUEVA, M.M. (2015.), *The Quality of Public Space in Mexico City: Current State and Trends*, „International Journal of Civil, Environmental, Structural, Construction and Architectural Engineering”, 9 (9): 929-935, Istanbul
18. ŽUNIĆ, A.; MATUHINA, N. (2012.), *Povijesni trgovi grada Zagreba nastali do 1918., Prostorna geneza i urbanističke odlike*, „Prostor”, 20 (1 /43/): 88-105, Zagreb

IZVOR

SOURCE

IZVOR ILUSTRACIJE I TABLICA

ILLUSTRATION AND TABLE SOURCES

Anketa provedena u travnju i svibnju 2015.

SAŽETAK

SUMMARY

PERCEPTION OF PLEASURABLE AND UNPLEASURABLE PLACES IN ZAGREB CITY

SURVEY RESEARCH

People experience cities and their parts (quarters, squares, streets, buildings, parks, railway stations or shopping malls) in a different way. They associate certain places with their own memories and accordingly develop pleasurable or unpleasurable feelings for them. Other components also play a crucial role in this process: design, architecture or urban solutions including lifestyle and various events in public spaces. People find pleasure at some places and want them to stay forever the same. By contrast, they want to see changes in the places that they experience in a negative way. Some parts of the cities are neutral in terms of pleasure or displeasure. It means that they have no special features that would make them attractive or otherwise impressive. Development plans of the town Manteo in North Carolina in the USA ensure that certain buildings, streets, squares and vistas remain unchanged in order to preserve its urban identity and a high quality of urban life associated with pleasurable feelings. Preserving the identity of Manteo has been directly linked with the town's planned economic development. In other words, the town government decided that preserving the town's identity and the pleasure derived from living there should be given priority even if it entails a slower rate of economic growth. A survey carried out among the adult population in Malaga in Spain and Padua in Italy revealed that the most attractive places were the historic and cultural ones as well as the recreational and panoramic ones. The least attractive ones were housing developments, especially those built for working class, followed by administrative and service areas including bus and railway stations, and office buildings. Teenage population find town parks and river banks the most beautiful places in Karlovac in Croatia.

This research is based on a 2015 survey on pleasurable and unpleasurable places in Zagreb. The respondents were first asked to list five most beautiful places where they feel comfortable and which they would like to see unchanged in the future. Then they

were asked to name five least pleasurable places where they feel uncomfortable and which they would like to see changed. Responses to both questions could refer only to public, open spaces like city quarters, squares, streets, buildings, parks, natural entities etc. Both questions were open-ended which means that the respondents could name any outdoor space in the City of Zagreb (from Medvednica mountain in the north to the southern city areas, from Sesvete to the east to Podsused to the west). Survey research included a total of 543 respondents whose responses covered a total of 419 different places in Zagreb that provoke their pleasurable and/or unpleasurable feelings.

The respondents find pleasure in places such as: the central Zagreb squares (Zrinjevac, Josip Jelacic square and Tomislav's square), big parks (Maksimir, Jarun and Bundek), historic nucleus (Upper town) and pedestrian streets (Tkalciceva street). Out of 20 most pleasurable places, 11 are found in the city centre and 9 in other parts. If we take into consideration the criteria like spatial entities or categories, then the most pleasurable areas are the Lower Town, vast green parks, the Upper Town with its surrounding area, and Kaptol. According to type and purpose, the majority of places associated with pleasure are the places intended for strolling, recreation, fun and leisure. Places associated with work and housing generally do not provoke pleasurable feelings.

The most unpleasurable places are some city areas (Dubrava, Kozari bok, Peščenica), traffic terminals (bus and railway stations, bus and tram end terminals), some new buildings (Music Academy), unfinished projects (Maksimir stadium), waste dumps (Jakusevec), industrial facilities (Žitnjak), and neglected or even partly derelict streets (Savska street). In the city centre there are only 2 out of 15 places that are found unpleasurable compared to 13 situated outside the city centre. Such places were formed mostly after World War II while those that are experienced as the most pleasurable ones

originated in the pre-war period (Lower Town and Upper Town). The only exceptions are Maksimir and Bundek parks: although laid out in the last 30 years, they are still experienced as pleasurable. Some parts of the city that were recently built remain relatively unimpressive (new office buildings in Vukovarska street).

The respondents find more pleasure in urban areas that are laid out according to urban design principles like the Lower Town (pleasurable area) as opposed to disorderly, unplanned construction in Lower Dubrava and Kozari bok (unpleasant places). Vast green areas (park Maksimir, Jarun and Bundek) as well as some natural entities (Medvednica, Savski nasip) provoke pleasure while the built-up areas are only exceptionally found pleasurable, like the centre of Zagreb (Lower Town) and the historic nucleus (Upper Town and Kaptol), and to a lesser degree some of the wealthy neighbourhoods with single-family houses and villas (Tuskanac). Squares are experienced as far more pleasurable than streets which are perceived as neutral or sometimes unpleasurable, especially if they have derelict or dilapidated houses, like Savska street. Pedestrian streets in the historic nucleus are found pleasurable by a larger number of respondents (Tkalciceva street). New buildings, interpolations in the Lower Town and renovations and redesigns provoke unpleasurable feelings (Music Academy) or at least go unnoticed (European square). The respondents generally prefer the older, familiar buildings as is the case in the Lower Town. According to the above mentioned survey results, the places that are found most pleasurable by the majority of the respondents are the well laid out squares in the city centre, the historic nucleus and the vast recreation parks while the most unpleasurable places are the unplanned, disorderly neighbourhoods with buildings for low-income population, housing developments with multi-storey buildings, railway stations and end terminals, various interpolations in the city centre and poorly laid out streets.

ZORAN STIPERSKI

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **ZORAN STIPERSKI** redoviti je profesor na Geografskom odsjeku PMF-a u Zagrebu. Istraživački radovi obuhvaćaju teme iz urbane problematike, gospodarskih prostornih odnosa i regionalnih studija. Interesi unutar urbane problematike obuhvaćaju demografska (razlozi i prilagodba doseljenika, autohtonost stanovništva), gospodarska (faktori lokacija, gospodarske strukture), upravna (modeli upravljanja, centralitet) i pitanja identiteta (urbani toponimi).

ZORAN STIPERSKI, Ph.D., Full Professor in the Department of Geography at the Faculty of Science in Zagreb. His research papers mostly deal with the topics on urban issues, economic relationships in space, and regional studies. His research interests are focused on demographic issues (causes and adaptation of migrations, indigenous population), economic issues (locations, economic structures), administrative issues (administrative models, centrality), and issues of identity (urban toponyms).

